

Карчева Ганна Тимофіївна
*доктор економічних наук, професор,
старший науковий співробітник
відділу регіональної фінансової політики,
Державна установа «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долишнього Національної академії наук України»*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-441-5-26>

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ

Стабільний економічний розвиток неможливо забезпечити без стабільної і безпечної діяльності банків, стійкості до зовнішніх і внутрішніх загроз, фінансових криз, які періодично потрясають банківську систему України. Зауважимо, що всі фінансові кризи, які виникали в банківській системі України (1998 р., 2004 р., 2008–2009 рр., 2014–2016 рр.) розвивалися за стандартним сценарієм: виникнення недовіри клієнтів до банків, паніка серед населення, масовий відтік коштів клієнтів і втрата банками ліквідності і платоспроможності. Банківські кризи поглиблювалися через різку девальвацію гривні, зростання валютного і кредитного ризиків та ін., за відсутності ефективних механізмів забезпечення фінансово-економічної безпеки банків як в умовах стабільного розвитку, так і в періоди турбулентності. Зауважимо, що на відміну від попередніх фінансових криз банківській системі України в умовах воєнного стану вдалося зберегти фінансову стійкість завдяки своєчасному використанню антикризових інструментів та активному впровадженню цифровізації, інноваційних технологій в банківську діяльність [1].

Слід зазначити, що на сьогодні серед науковців і практиків відсутнє однозначне розуміння сутності фінансово-економічної безпеки банків [2]. Зазвичай, науковці виокремлюють такі види

безпеки банку, як: фінансова безпека, економічна безпека, правова безпека; кадрова безпека (безпека персоналу); інформаційна безпека; операційна безпека та ін. Натомість, одні науковці вважають визначальною для банків економічну безпеку, основною функціональною складовою якої є фінансова безпека. При цьому розкриття науковцями сутності фінансової та економічної безпеки банків часто є ідентичними, які розглядаються через стійкість до можливих внутрішніх і зовнішніх загроз [3; 4]. На нашу думку, не слід протиставляти два важливих види банківської безпеки (фінансову й економічну), а доцільно говорити про фінансово-економічну безпеку банків. Такий підхід дозволить уникнути неоднозначності при трактуванні фінансової та економічної безпеки. Банк зможе забезпечити фінансову безпеку за умови дотримання економічної безпеки, і навпаки, економічна безпека банку можлива лише при дотриманні банком фінансової безпеки.

Відповідно до запропонованого трактування фінансово-економічної безпеки банків механізм забезпечення має включати дві рівнозначні складові - фінансову та економічну безпеки. При цьому фінансова безпека банку передбачає дотримання фінансової стійкості та рівноваги як в умовах стабільного розвитку, так і в період турбулентності, які передбачають наявність достатнього рівня платоспроможності, ліквідності, мінімальні ризики для надходжень та капіталу банку. Економічна безпека банку насамперед пов'язана з достатнім рівнем ефективності та конкурентоспроможності банку, сталим розвитком банку на інноваційних засадах.

Відповідно до запропонованого трактування фінансово-економічної безпеки банків її основою виступає фінансова стійкість і ефективність діяльності банків в широкому розумінні, яка базується на трьох видах стійкості за Ляпуновим – стійкості траєкторії розвитку, стійкості атрактора і структурної стійкості [5, с. 52–56]. За такого підходу фінансова стійкість банку означає підтримання певних визначальних параметрів (капіталу, ліквідності, прибутковості, ризиків) та параметрів траєкторії розвитку поблизу

деякого постійного рівня, тобто здатність банку як відкритої динамічної системи зберігати фінансову стійкість та рівновагу як в умовах стабільного розвитку, так і в період турбулентності.

Щодо ефективності діяльності банків, то це якісна характеристика не тільки функціонування, але й розвитку. Узагальнення наявних трактувань ефективності засвідчило, що в літературі висловлюються різні погляди щодо змісту економічної ефективності та критеріїв і показників її оцінки, найчастіше вони зводяться до співвідношення «результати – витрати ресурсів» з урахуванням досягнення поставленої цілі за певний проміжок часу. Також вчені виділяють ефективність компонент праці, Парето-ефективність, ефективність Kaldor-Nicks, X-ефективність, ефективність алокативну, дистрибутивну, динамічну, продуктивну, оптимізацію функції соціального забезпечення тощо. Останнім часом дедалі більшої популярності набуває теорія трансакційних витрат, згідно з якою ефективніший той, хто має нижчі трансакційні витрати, і знаходиться ближче до рівноваги. Ми пропонуємо розглядати ефективність діяльності банків в контексті забезпечення їх фінансово-економічної безпеки як «прибутковість-ліквідність-надійність»

Зауважимо, на відміну від попередніх банківських банкам криз в умовах воєнного стану банкам вдалося зберегти фінансову стійкість завдяки своєчасному використанню антикризових інструментів та активному впровадженню цифровізації, інноваційних технологій в банківську діяльність, які стали необхідною умовою виживання банків, забезпечення стійкості та адаптованості до нових загроз і викликів. Передумовою такої моделі діяльності банків в умовах агресивного мінливого середовища є їх стабільна діяльність в довоєнний період та своєчасне розроблення стабілізаційних механізмів на випадок фінансової нестабільності. Завдяки ефективній політиці НБУ, ТОП-менеджменту банків та його активній взаємодії з акціонерами, впровадженню цифрових технологій, міжнародних стандартів регулювання та нагляду, більшості банкам вдалося забезпечити необхідний потенціал

стійкості (рівня капіталізації, ліквідності, прибутковості, мінімізації ризиків тощо), узгодженості, збалансованості функціонування окремих підсистем і характеристик, а також виробити адекватні стабілізаційні інструменти для забезпечення стабільного функціонування банків у біфуркаційний період воєнного стану, які передбачають ідентифікацію проблем, пошук найбільш ефективних шляхів їх вирішення і практичну реалізацію цього рішення.

Саме за наявності стабілізаційних механізмів, а також активній цифровізації діяльності, банкам вдалося не допустити паніки серед клієнтів, загрози втрати ліквідності і платоспроможності. Важливу роль відіграло й те, що банківська система України напередодні війни, як ніколи була стабільною, що підтверджується параметрами економетричних моделей (табл. 1), побудованих за даними генеральної сукупності банків в контексті «прибуток-ліквідність-надійність».

Таблиця 1

**Параметри економетричної моделі (1)
для банківської системи України (за даними 2020–2024 рр.)**

Дата	a ₀	a ₁	a ₂	a ₃	a ₄	a ₅	R ²
01.01.2020	-388,2	-0,043	-0,111	0,916	-0,806	0,175	0,913
01.01.2022	-137,3	-0,029	-0,059	0,854	-0,046	-0,498	0,953
01.07.2022.	-41,5	-0,036	0,031	0,300	-0,051	-0,299	0,846
01.10.2022	-177,3	-0,021	-0,067	0,632	-0,051	-0,065	0,869
01.01.2023	-246,9	-0,019	-0,069	0,837	-0,124	-0,915	0,928
01.01.2024	-86,4	-0,008	0,022	0,303	-0,115	-0,261	0,996
01.04.2024	-49,9	0,009	-0,010	0,064	-0,009	-0,168	0,995
01.07.2024	-160,2	0,010	-0,012	0,130	-0,072	-0,172	0,993
01.10.2024	-161,7	0,005	-0,017	0,238	-0,119	-0,171	0,994

Джерело: розроблено автором за даними офіційного сайту НБУ

$$Y_{01.10.2024} = 0,005X_1 - 0,017X_2 + 0,238X_3 - 0,119X_4 - 0,171X_5 - 161,7; R^2 = 0,994, \quad (1)$$

де: Y – фінансовий результат; X₁ – загальні активи; X₂ – високоліквідні активи; X₃ – балансовий капітал; X₄ – резерви на

покриття ризиків за активними операціями; X_5 – адміністративні витрати; R^2 – коефіцієнт детермінації.

За період з 1999 року по 01.01.2023 р. параметри економетричної моделі (1) свідчать про стійкість траєкторії розвитку банків, до якої банки поверталися після подолання фінансових криз, і водночас невіршеність проблем якості активів, ліквідності, підвищення рівня капіталізації, ризик-менеджменту, тобто ефективності діяльності. Зауважимо, що тільки в період «банкопаду» (очищення банківської системи в 2015–2017 рр.) модель (1) не спрацьовувала, оскільки була порушена структурна стійкість. Коефіцієнт детермінації наближався до нуля, а в деяких випадках дорівнював нулю. І тільки в 2024 р відбулися певні позитивні структурні зміни в траєкторії розвитку банків, зокрема, в активах банків (на 01.04.2024 р $\beta_1 = 0,009$) (табл. 1). Вперше з 1999 р. існує прямий зв'язок між фінансовим результатом і активами, а збільшення високоліквідних активів в умовах профіциту ліквідності призводить до погіршення фінансового результату, що свідчить не тільки про підвищення фінансово-економічної безпеки, але й ефективності діяльності банків. Для забезпечення банківської безпеки банки мають впроваджувати інтегровані моделі управління банківською безпекою, які б ґрунтувалися на ефективній системі ризик-менеджменту і передбачали постійний моніторинг і діагностику безпеки з використанням цифрових технологій та автоматизованих методів контролю для упередження зростання ризиків та виникнення загроз для фінансової стійкості та безпеки банків.

Література:

1. Карчева Г.Т., Карчева І.Я. Інноваційний розвиток та ефективність діяльності банків в умовах цифрових трансформацій: Управління інноваційною діяльністю: теорія і практика: колективна монографія / за заг. ред. д.е.н., професора Витвицької О.Д. Київ : ТОВ «АГРАР МЕДІА ГРУП», 2021. С. 206–226.

2. Карчева Г.Т., Карчева І.Я. Теоретичні та практичні аспекти управління фінансово-економічною безпекою банків. *Економічний аналіз*. 2022. Т. 32. № 1. С. 188–198.

3. Роденко С.С. Дефініції фінансово-економічної безпеки банку. *Економічний аналіз*. Тернопіль, 2018. Том 28. № 4. С. 155–166. (С. 160).

4. Шевців Л.Ю, Сенишин Г.Б. Шляхи підвищення фінансової безпеки банків України в умовах глобалізаційних викликів. *Бізнесінформ*. 2020. № 9. С. 254–262.

5. Карчева Г.Т. Ефективність функціонування та перспективи розвитку банківської системи України : монографія. НАН України. Ін-т екон. та прогнозів. Київ, 2012. 520 с.